

Ψηφιακές δεξιότητες και επικοινωνία στην ενήλικη μάθηση: μια έρευνα σε φοιτητές και Καθηγητές-Συμβούλους του Ελληνικού Ανοιχτού Πανεπιστημίου

Digital skills and communication in adult learning: a survey of students and tutors of the Hellenic Open University

Γεώργιος Παναγιωτόπουλος, Πανεπιστήμιο Πατρών, Επ. Καθηγητής, pangiorgos@upatras.gr

Ήλια Τσαπλάρη, ΕΑΠ, Μεταπτυχιακή Φοιτήτρια, std122375@ac.eap.gr

Ζωή Καρανικόλα, ΕΑΠ, ΣΕΠ, Karanikola.zoi@ac.eap.gr

Georgios Panagiotopoulos, University of Patras, Assistant Professor, pangiorgos@upatras.gr

Ilia Tsaplari, Postgraduate student, std122375@ac.eap.gr

Zoe Karanikola, Tutor of HOU, Karanikola.zoi@ac.eap.gr

Abstract: The purpose of this study is to investigate the views of students and Tutors of the postgraduate program "Education Sciences" of the Hellenic Open University on the importance of developing their digital skills in order to create an effective communication framework. Utilizing the quantitative approach, the data was collected through closed-ended questionnaires. The research involved 112 students and 20 Professor-Counselors who were selected by convenient sampling. The research findings show that both students and Professors-Counselors consider the development of digital skills to contribute positively to the effective communication between them. However, the lack of digital skills, the negative attitude of learners and tutors towards digital media and technical difficulties can be obstacles in this communication.

Keywords: Digital skills, communication, barriers, Hellenic Open University.

Περίληψη: Σκοπός της παρούσας μελέτης είναι η διερεύνηση των απόψεων των φοιτητών και των Καθηγητών-Συμβούλων του μεταπτυχιακού προγράμματος «Επιστήμες της Αγωγής» του Ελληνικού Ανοιχτού Πανεπιστημίου σχετικά με τη σημαντικότητα της ανάπτυξης των ψηφιακών δεξιοτήτων τους στην κατεύθυνση δημιουργίας ενός πλαισίου αποτελεσματικής επικοινωνίας. Αξιοποιώντας την ποσοτική προσέγγιση, τα δεδομένα συγκεντρώθηκαν μέσω ερωτηματολογίων κλειστού τύπου. Στην έρευνα συμμετείχαν 112 φοιτητές και 20 Καθηγητές-Σύμβουλοι που επιλέχτηκαν με βολική δειγματοληψία. Τα ευρήματα της έρευνας καταδεικνύουν ότι τόσο οι φοιτητές όσο και οι Καθηγητές- Σύμβουλοι θεωρούν πολύ σημαντική την ανάπτυξη των ψηφιακών δεξιοτήτων για τη μεταξύ τους αποτελεσματική επικοινωνία. Ωστόσο, η έλλειψη ψηφιακών δεξιοτήτων, η αρνητική στάση διδασκομένων και

διδασκόντων απέναντι στα ψηφιακά μέσα και οι τεχνικές δυσκολίες μπορούν να αποτελέσουν εμπόδια στην επικοινωνία αυτή.

Λέξεις κλειδιά: Ψηφιακές δεξιότητες, επικοινωνία, εμπόδια, Ελληνικό Ανοιχτό Πανεπιστήμιο.

Εισαγωγή

Η αγορά και οι συνθήκες εργασίας, ο τρόπος ζωής και αλληλεπίδρασης των ατόμων έχουν υποστεί σημαντικές αλλαγές εξαιτίας των ραγδαίων δημογραφικών αλλαγών, της παγκοσμιοποίησης και της έλευσης της 4^{ης} Βιομηχανικής Επανάστασης (Karaniola & Panagiotopoulos, 2018b; Φιλίνης, 2019). Έτσι, καθίσταται φανερή η ανάγκη για εφοδιασμό των επαγγελματιών με δεξιότητες, που θα τους βοηθήσουν να ανταποκριθούν στις νέες συνθήκες (Karaniola & Panagiotopoulos, 2018b). Η ανάγκη αυτή κρίνεται ιδιαίτερα σημαντική εάν λάβει κάποιος υπόψη το γεγονός ότι παρατηρείται σημαντική αναντιστοιχία στις δεξιότητες του εργατικού δυναμικού με αρνητικές επιπτώσεις τόσο στην παραγωγικότητα όσο και στη δυνατότητά του για απασχολησιμότητα (Karaniola & Panagiotopoulos, 2018a; OECD, 2013).

Επιπλέον, η εισαγωγή των νέων τεχνολογιών στην εκπαίδευση ενηλίκων δίνει νέες δυνατότητες επικοινωνίας σε διδάσκοντα και διδασκόμενο. Η φυσική απόσταση που υπάρχει ανάμεσά τους μπορεί να καλυφθεί με τη χρήση αυτών ως μέσα επικοινωνίας (Παπαδοπούλου & Παυλή- Κορρέ, 2015). Ωστόσο, η έλλειψη ψηφιακών δεξιοτήτων των εμπλεκόμενων στην επικοινωνία μπορεί να δυσχεράνει τη διαδικασία και συνεπώς, την αποτελεσματική μάθηση. Έρευνες έχουν δείξει πως εκπαιδευτές και εκπαιδευόμενοι δεν είναι επαρκώς εξοικειωμένοι με τις νέες τεχνολογίες (Bingimlas, 2009; Ferraris et al., 2000; Kelsey & D’souza, 2004; Phipps et al., 2013).

Στην Ελλάδα, οι έρευνες που ασχολούνται με τις ψηφιακές δεξιότητες διδασκόντων και διδασκομένων είναι περιορισμένες. Οι Zygouris και Manroidis (2011) αναδεικνύουν την ανάγκη για ανάπτυξη ψηφιακών δεξιοτήτων, ώστε να βελτιωθεί η μεταξύ τους επικοινωνία. Επιπρόσθετα, πρόσφατες έρευνες προβάλλουν αυτή την ανάγκη ειδικά σε ό,τι αφορά τους εκπαιδευτές (Ζησίμου κ.συν., 2019· Κουστουράκης κ.συν., 2017· Lionarakis et al., 2018), ενώ για τους εκπαιδευόμενους παρουσιάζονται λίγο πιο θετικά αποτελέσματα ως προς την ευχέρεια χρήσης νέων τεχνολογιών (Angelaki & Manroidis, 2013· Μέγγου & Καλογιαννάκης, 2018· Τζώτζου & Μπιγιάκη, 2013). Επιπλέον, στο Ελληνικό Ανοιχτό Πανεπιστήμιο έχουν πραγματοποιηθεί αρκετές έρευνες σε φοιτητές και καθηγητές σχετικά με την αποτελεσματικότητα και τη χρησιμότητα της μεταξύ τους επικοινωνίας. Όμως, δεν έχει διερευνηθεί ιδιαίτερα η επιρροή των ψηφιακών δεξιοτήτων φοιτητών και καθηγητών στη μεταξύ τους επικοινωνία και αυτό το κενό καλείται να καλύψει η παρούσα μελέτη.

1. ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

1.1. Η έννοια των ψηφιακών δεξιοτήτων

Ο όρος «δεξιότητες» αφορά σε ένα σύνολο επιτευγμάτων, όπως η κατάκτηση της γνώσης και η απόκτηση προσόντων, που καθιστούν τα άτομα ικανά να προσαρμοστούν επιτυχώς στην αγορά εργασίας (Karanikola & Panagiotopoulos, 2018a).

Οι όροι «ψηφιακές δεξιότητες» ή «ψηφιακός αλφαριθμητισμός» αφορούν στις δεξιότητες χειρισμού εφαρμογών ηλεκτρονικού υπολογιστή (Ματσατσίνη & Κρασαδάκη, 2009), ενώ οι Martin (2008) και Eshet-Alkalai (2004) αναγνωρίζουν τρεις βασικές διαστάσεις: τη χρηστική, την πολιτισμική και την κριτική. Ο Gilster (1997) ορίζει τον ψηφιακό αλφαριθμητισμό ως την ικανότητα κατανόησης και χρήσης πολλών και διάφορων μορφών πληροφοριών από διαφορετικές ψηφιακές πηγές.

Συμπληρωματικά, ο Bawden (2001) αναφέρει ότι περιλαμβάνει ικανότητες, όπως την κριτική σκέψη του περιεχομένου των ψηφιακών πηγών, τη σύνθεση απόψεων και γεγονότων από διαφορετικές πηγές, την αναζήτηση και χρήση φίλτρων πληροφοριών σε διαδικτυακές πηγές, τη διαδικτυακή επικοινωνία με άλλους ανθρώπους για ανταλλαγή απόψεων και συμβουλευτική, τη χρήση πληροφοριών σε παραδοσιακή μορφή συνδυαστικά με διαδικτυακά εργαλεία.

Τέλος, αξίζει να αναφερθεί και η μελέτη των Van Deursen και Van Dijk (2009b), σύμφωνα με την οποία οι ψηφιακές δεξιότητες των ατόμων διακρίνονται σε λειτουργικές, που αφορούν τη χρήση ψηφιακών μέσων, σε τυπικές, που σχετίζονται με τη διαχείριση ψηφιακών εφαρμογών, σε πληροφοριακές, που αναφέρονται στην αναζήτηση, επιλογή και αξιοποίηση πληροφοριών στα ψηφιακά μέσα και σε στρατηγικές, που συνδέονται με την κατάλληλη χρήση των ψηφιακών πληροφοριών για προσωπικούς ή επαγγελματικούς λόγους.

1.2. Οι νέες τεχνολογίες στην ενήλικη μάθηση

Η εξέλιξη των ΤΠΕ είναι ραγδαία τα τελευταία χρόνια και όπως, είναι φυσικό, έχει επηρεάσει τον χώρο της ενήλικης μάθησης. Το γεγονός ότι δεν υπάρχει πλέον η δέσμευση της ταυτόχρονης φυσικής παρουσίας διδάσκοντα και διδασκόμενου θεωρείται ένα από τα σημαντικότερα πλεονεκτήματα της χρήσης τους (Bron & Schemmann, 2003).

Εκπαιδευτές και εκπαιδευόμενοι έχουν τη δυνατότητα επιλογής των κατάλληλων εργαλείων ΤΠΕ, προσαρμοσμένων στις εξατομικευμένες ανάγκες τους, ώστε να υπάρχει ευελιξία χώρου και χρόνου (Fisser, 2001). Ακόμη, σε αντίθεση με τα συμβατικά συστήματα εκπαίδευσης, η εκπαίδευση ενηλίκων μέσω ΤΠΕ τους προσφέρει τη δυνατότητα να αλληλεπιδρούν και να φέρουν εις πέρας μαθησιακές διαδικασίες από απόσταση (Τζώτζου & Τουραμπέλης, 2015).

Παράλληλα, η ένταξη των νέων τεχνολογιών στην εκπαίδευση ενηλίκων προσφέρει πρόσβαση σε πολλές και διάφορες μορφές εξοπλισμού και σε μια τεράστια γκάμα

πληροφοριών μέσω του διαδικτύου (Dearing, 1997). Αυτό συμβάλλει στην προώθηση της εξατομικευμένης μάθησης και της μαθησιακής αυτονομίας του εκπαιδευομένου (Demirbilek, 2009).

Ωστόσο, η πρόσβαση σε πλήθος πηγών πληροφοριών απαιτεί την κριτική αξιοποίησή τους από τους διδασκόμενους (Bron & Schemmann, 2003). Επιπρόσθετα, οι ΤΠΕ οδηγούν στη δημιουργία καινοτόμων μαθησιακών περιβαλλόντων και στον επαναπροσδιορισμό των εκπαιδευτικών διαδικασιών (Zygouris & Mavroidis, 2011). Μάλιστα, η ένταξή τους στην εκπαίδευση οδηγεί σε σημαντική αλλαγή τη σχέση διδάσκοντα-διδασκόμενου (Κόμης, 2004, ό.α στο Πολύδωρος, 2015).

1.3. Εμπόδια στην επικοινωνία μέσω νέων τεχνολογιών

Η ποιότητα της επικοινωνίας εκπαιδευτή και εκπαιδευομένου είναι σημαντική για την έκβαση μιας μαθησιακής διαδικασίας (Βαϊκούση, 2008). Στην εκπαίδευση ενηλίκων, πολλές φορές, μπορεί να προκύψουν εμπόδια στη μεταξύ τους επικοινωνία, ειδικά όταν αυτή πραγματοποιείται μέσω νέων τεχνολογιών. Έχει διαπιστωθεί ότι οι διδάσκοντες έχουν τη θέληση να ενσωματώσουν τις νέες τεχνολογίες στην εκπαιδευτική επικοινωνία, αλλά αντιμετωπίζουν διάφορα εμπόδια, όπως η έλλειψη αυτοπεποίθησης, ευχέρειας και πρόσβασης σε εργαλεία ΤΠΕ (Bingimlas, 2009).

Επίσης, η χρήση νέων τεχνολογιών στην επικοινωνία αυξάνει σημαντικά τον φόρτο εργασίας του εκπαιδευτή ενηλίκων (Lindeman, 2015) και συνεπώς, μπορεί να του δημιουργήσει άγχος (Collins & Halverson, 2010). Μάλιστα, ακόμη και στην περίπτωση που ο εκπαιδευτής χειρίζεται με ευχέρεια τις νέες τεχνολογίες, αφιερώνει αρκετό χρόνο στη διαχείριση της επικοινωνίας με τους διδασκόμενους (Bron & Schemmann, 2003; Lindeman, 2015).

Αλλά και οι εκπαιδευόμενοι, παρότι δηλώνουν περισσότερο εξοικειωμένοι με τα ψηφιακά μέσα επικοινωνίας, διστάζουν να χρησιμοποιήσουν εργαλεία, όπως την ψηφιακή πλατφόρμα επικοινωνίας ή το forum (Angelaki & Mavroidis, 2013; Zygouris & Mavroidis, 2011). Γενικά, η ελλιπής κατάρτιση και η έλλειψη εξοικείωσης με τις νέες τεχνολογίες αναφέρεται ως ένα από τα σημαντικότερα εμπόδια στην ηλεκτρονική μάθηση (Bacsich, 2015; Bonk, Olson, Wisher & Orvis, 2002; Sanders & Guyer, 2001).

Η μελέτη των De Paere, Zhu & Depryck (2018) εστιάζει στο γεγονός ότι ενήλικα άτομα που συμμετείχαν σε προγράμματα εκμάθησης της Ολλανδικής γλώσσας και ήταν μετανάστες, ενώ μπορεί να κατέχουν βασικές γνώσεις για να χρησιμοποιούν τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης και κάποιες εφαρμογές, εντούτοις δυσκολεύονται με ψηφιακές πλατφόρμες και να επικοινωνήσουν με τον εκπαιδευτή. Είναι γεγονός, δε, ότι το επίπεδο ανάπτυξης των ψηφιακών δεξιοτήτων στην Ευρώπη είναι χαμηλό (Βαγγελάτος & Παναγιωτόπουλος, 2017).

Επιπλέον, εμπόδια που συναντώνται συχνά στη ψηφιακή επικοινωνία διδάσκοντα και διδασκόμενου σχετίζονται με τις τεχνικές δυσκολίες που μπορεί να προκύψουν (π.χ. ταχύτητα

σύνδεσης στο διαδίκτυο, ελλιπής τεχνολογικός εξοπλισμός) (Bonk et al., 2002; Demirbilek, 2009; Παπαδοπούλου & Παυλή-Korρέ, 2015; Sanders & Guyer, 2001).

2. Μεθοδολογία της έρευνας

2.1. Ερευνητικός σκοπός και ερευνητικά ερωτήματα

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι η διερεύνηση των απόψεων φοιτητών και Καθηγητών-Συμβούλων (ΚΣ) του μεταπτυχιακού προγράμματος «Επιστήμες της Αγωγής» του ΕΑΠ σχετικά με τη σύνδεση των ψηφιακών δεξιοτήτων και της αποτελεσματικής επικοινωνίας. Συγκεκριμένα διερευνάται:

- 1) Σε ποιο βαθμό θεωρούν ότι είναι σημαντική η ανάπτυξη ψηφιακών δεξιοτήτων για την μεταξύ τους αποτελεσματική επικοινωνία;
- 2) Ποια εμπόδια δυσχεραίνουν τη μεταξύ τους επικοινωνία λόγω ανεπαρκών ψηφιακών δεξιοτήτων;

2.2. Μεθοδολογική προσέγγιση και περιγραφή ερωτηματολογίου

Στην παρούσα έρευνα ακολουθήθηκε η ποσοτική μεθοδολογία, καθώς επιδιώκεται μια περιγραφή τάσεων και η εξήγηση της σχέσης μεταξύ μεταβλητών (ψηφιακές δεξιότητες, επικοινωνία) και όχι η λεπτομερής κατανόηση ενός κεντρικού φαινομένου, όπως συμβαίνει στην ποιοτική (Creswell, 2016).

Ο πληθυσμός-στόχος ήταν οι μεταπτυχιακοί φοιτητές και οι ΚΣ του προγράμματος «Επιστήμες της Αγωγής» του ΕΑΠ, ενώ η επιλογή του δείγματος πραγματοποιήθηκε με δειγματοληψία χωρίς πιθανότητα και συγκεκριμένα, με βολική δειγματοληψία (Creswell, 2016).

Η έρευνα πραγματοποιήθηκε ηλεκτρονικά το δεύτερο δεκαπενθήμερο του Μαρτίου του 2020. Το ερευνητικό εργαλείο που χρησιμοποιήθηκε ήταν ένα αυτοσχέδιο ερωτηματολόγιο, η κατασκευή του οποίου βασίστηκε στην επισκόπηση της σχετικής βιβλιογραφίας και έρευνας. Δημιουργήθηκε μέσω Googleforms και εστάλη ηλεκτρονικά στους συμμετέχοντες συνοδευόμενο από ένα εισαγωγικό σημείωμα. Επιπλέον, πραγματοποιήθηκε πιλοτική εφαρμογή του ερωτηματολογίου σε τρία άτομα, προκειμένου να ελεγχθούν ο χρόνος συμπλήρωσής του, τυχόν λάθη και ασάφειες. Συνολικά συγκεντρώθηκαν 20 απαντήσεις από ΚΣ και 112 απαντήσεις από φοιτητές.

Αποτελείται από τέσσερις άξονες και δεκαοχτώ ερωτήσεις συνολικά. Ο πρώτος άξονας (τέσσερις ερωτήσεις) αφορά στα δημογραφικά στοιχεία (φύλο, ηλικία, ακαδημαϊκή εμπειρία στο ΕΑΠ, εμπειρία σε ηλεκτρονικό τμήμα). Ο δεύτερος άξονας (πέντε ερωτήσεις) σχετίζεται με τα ψηφιακά μέσα επικοινωνίας που χρησιμοποιούν οι φοιτητές και οι ΚΣ στη μεταξύ τους επικοινωνία. Ο τρίτος άξονας έχει τίτλο «Ψηφιακές δεξιότητες και επικοινωνία» και

αποτελείται από πέντε ερωτήσεις. Σε αυτόν οι συμμετέχοντες απαντούν σε ερωτήσεις σχετικά με την εξοικείωσή τους με τις νέες τεχνολογίες, αλλά και σε ερωτήσεις που αφορούν στη σημασία ανάπτυξης ψηφιακών δεξιοτήτων. Ο τέταρτος και τελευταίος άξονας με τίτλο «Ψηφιακές δεξιότητες και εμπόδια στην επικοινωνία» περιέχει τέσσερις ερωτήσεις. Στην πρώτη ερώτηση οι ερωτηθέντες αξιολογούν πόσο σημαντική θεωρούν τη χρήση νέων τεχνολογιών για την αποτελεσματική επικοινωνία φοιτητών και ΚΣ. Έπειτα, καλούνται να εκφράσουν τη γνώμη τους σε μια σειρά από προτάσεις σχετικά με παράγοντες που παρεμποδίζουν την αποτελεσματική επικοινωνία φοιτητών και καθηγητών. Στην τρίτη ερώτηση αναφέρονται μια σειρά από εμπόδια (που αντλήθηκαν από τη σχετική βιβλιογραφία) και οι συμμετέχοντες αξιολογούν τον βαθμό στον οποίο επηρεάζουν την ψηφιακή επικοινωνία τους. Τέλος, επιλέγουν τα δύο εμπόδια που θεωρούν σημαντικότερα. Μάλιστα, σε αυτή την ερώτηση, τους δίνεται και η επιλογή «Άλλο», ώστε να καταγράψουν και κάποιο άλλο εμπόδιο που οι ίδιοι θεωρούν σημαντικό.

Στο παρόν άρθρο θα εστιάσουμε στα ευρήματα που αφορούν στον τέταρτο άξονα του ερωτηματολογίου.

2.3. Αξιοπιστία και εγκυρότητα ερωτηματολογίου

Η αξιοπιστία του ερευνητικού εργαλείου σχετίζεται με τη σταθερότητα και τη συνέπεια των τιμών του (Creswell, 2016). Συγκεκριμένα, συνδέεται με τη σταθερότητα που παρουσιάζουν τα αποτελέσματά του σε επαναλαμβανόμενες μετρήσεις στο ίδιο δείγμα. Προς τούτο χρησιμοποιήθηκε η αξιοπιστία χορήγησης – επαναχορήγησης (Creswell, 2016). Δόθηκε, λοιπόν, το ερωτηματολόγιο για συμπλήρωση σε 3 άτομα και μετά από 10 μέρες, επαναχορηγήθηκε στα ίδια άτομα.

Επίσης, διασφαλίστηκε η ανωνυμία των συμμετεχόντων, ενώ για τον έλεγχο της εσωτερικής συνέπειας του ερωτηματολογίου χρησιμοποιήθηκε κατά τη στατιστική ανάλυση ο συντελεστής Cronbach's alpha.

Από την άλλη πλευρά, η εξωτερική εγκυρότητα, που σχετίζεται με τη γενίκευση αποτελεσμάτων στον πληθυσμό-στόχο, δεν είναι εφικτή στην παρούσα έρευνα, αφού χρησιμοποιήθηκε βολική δειγματοληψία, γεγονός που αποτελεί έναν σημαντικό περιορισμό της. Άρα, δίνεται ιδιαίτερη βαρύτητα στην εξασφάλιση της εσωτερικής εγκυρότητας της έρευνας. Ειδικότερα, στην παρούσα εργασία, το ερωτηματολόγιο που κατασκευάστηκε υποβλήθηκε στον επιβλέποντα καθηγητή για αξιολόγηση της εγκυρότητας των ερωτημάτων, ώστε να γίνουν οι απαραίτητες βελτιώσεις πριν την τελική εκδοχή του (Creswell, 2016).

2.4. Συντελεστής Cronbach's alpha

Η εσωτερική συνέπεια των εργαλείων εκτελέστηκε μέσω του ελέγχου Cronbach's alpha (Πίνακας 1).

Πίνακας 1. Αποτελέσματα Cronbach's alpha

Reliability Statistics	
Cronbach's Alpha	N of Items
,787	35

Ο δείκτης διαμορφώθηκε στην τιμή 0,787, γεγονός που δείχνει ικανοποιητική εσωτερική συνέπεια και αντίστοιχα αξιοπιστία του εργαλείου, εφόσον η τιμή του ελέγχου είναι μεγαλύτερη του 0,7.

2.5. Ανάλυση των δεδομένων

Η ανάλυση των δεδομένων έγινε με το στατιστικό πρόγραμμα SPSS26. Εφαρμόστηκε περιγραφική στατιστική ανάλυση, καθώς μελετήθηκε κάθε μεταβλητή ξεχωριστά και μετρήθηκαν συχνότητες και ποσοστά (Creswell, 2016).

2.6. Αποτελέσματα έρευνας

• Δημογραφικά στοιχεία

Το δείγμα των φοιτητών αποτέλεσαν 112 συμμετέχοντες εκ των οποίων οι 97 (86,6%) ήταν γυναίκες και οι 15 (13,4%) άνδρες. Το δείγμα των ΚΣ αποτέλεσαν 20 συμμετέχοντες εκ των οποίων οι 10 (50%) ήταν γυναίκες και οι 10 (50%) άνδρες. Οι ηλικίες των φοιτητών χωρίστηκαν σε ομάδες και η πλειονότητα των φοιτητών (45,5% (N = 51), είναι από 31 έως 40 ετών, ενώ το 31,3% (N = 35) είναι 41 έως 50 ετών. Το 77,7% (N = 87) των φοιτητών έχει ολοκληρώσει 2 ή περισσότερες θεματικές ενότητες στο ΕΑΠ, ενώ το 17,7% (N = 20) καμία.

Για τους ΚΣ, προκύπτει πως το 50% (N = 10) των ΚΣ διδάσκουν 2-4 έτη στο ΕΑΠ, ενώ το 50% (N = 10) αυτών διδάσκει πάνω από 4 χρόνια.

Αναφορικά με τη συμμετοχή των φοιτητών σε ηλεκτρονική ΟΣΣ, το 58% (N = 65) έχει συμμετάσχει σε σχετική δραστηριότητα, ενώ το 42% (N = 47) όχι.

Το 58% (N = 17) των ΚΣ έχει συμμετάσχει σε ηλεκτρονική Ομαδική Συμβουλευτική Συνάντηση (ΟΣΣ), ενώ μόνο το 15% (N = 3) όχι. Επομένως, οι ΚΣ έχουν συμμετάσχει σε μεγαλύτερο ποσοστό από τους φοιτητές σε ηλεκτρονική ΟΣΣ, γεγονός που είναι αναμενόμενο καθώς η ηλεκτρονική ΟΣΣ έχει εισαχθεί πολύ πρόσφατα στο ΕΑΠ, από το 2017.

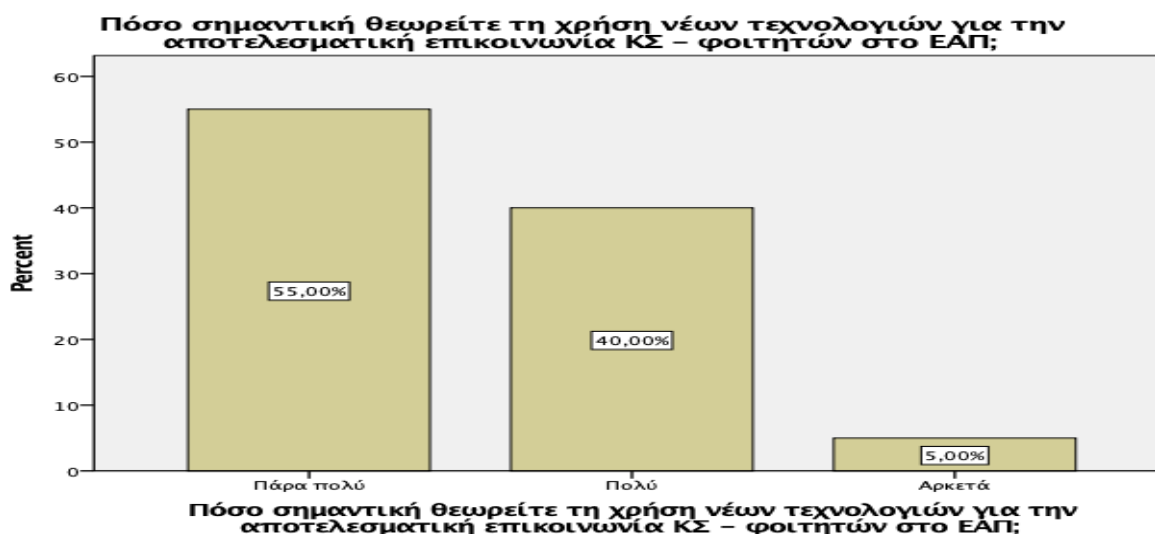
Αναφορικά με τα αποτελέσματα των απόψεων των φοιτητών για τη σημαντικότητα της χρήσης νέων τεχνολογιών για την αποτελεσματική επικοινωνία ΚΣ-φοιτητών, διαφαίνεται ότι το 68,5% (N = 76) των φοιτητών θεωρεί πάρα πολύ σημαντική τη χρήση νέων τεχνολογιών

για την αποτελεσματική επικοινωνία, ενώ το 29,7% (N = 33) τη θεωρεί πολύ σημαντική (Γράφημα 1).

Γράφημα 1. Κατανομή απαντήσεων φοιτητών για τη σημαντικότητα της χρήσης νέων τεχνολογιών για την αποτελεσματική επικοινωνία ΚΣ – φοιτητών

Το 55% (N = 11) των ΚΣ θεωρεί *πάρα πολύ σημαντική* τη χρήση νέων τεχνολογιών για την αποτελεσματική επικοινωνία και το 40% (N = 8) τη θεωρεί *πολύ σημαντική* (Γράφημα 2).

Γράφημα 2. Κατανομή απαντήσεων ΚΣ για τη σημαντικότητα της χρήσης νέων τεχνολογιών για την αποτελεσματική επικοινωνία ΚΣ – φοιτητών

Στη συνέχεια, ακολουθεί η ανάλυση πέντε προτάσεων σχετικά με τις ψηφιακές τεχνολογίες στην επικοινωνία ΚΣ-φοιτητών, σύμφωνα με τις απόψεις των φοιτητών (Πίνακας 2):

- Στην πρόταση «Η χρήση νέων τεχνολογιών πιο πολύ εμποδίζει, παρά διευκολύνει την αποτελεσματική επικοινωνία ΚΣ και φοιτητών», οι φοιτητές σε ποσοστό 94,7% (N = 106) απάντησαν διαφωνώ και μάλλον διαφωνώ.
- Στην πρόταση «Η χρήση νέων τεχνολογιών στην επικοινωνία δημιουργεί άγχος στους ΚΣ» οι φοιτητές σε ποσοστό 84,8% (N = 95) απάντησαν διαφωνώ και μάλλον διαφωνώ.
- Στην πρόταση «Οι ΚΣ διστάζουν να χρησιμοποιήσουν καινοτόμα ψηφιακά μέσα επικοινωνίας» οι φοιτητές σε ποσοστό 79,4% (N = 89) απάντησαν διαφωνώ και μάλλον διαφωνώ.
- Στην πρόταση «Οι φοιτητές διστάζουν να χρησιμοποιήσουν καινοτόμα ψηφιακά μέσα επικοινωνίας» οι φοιτητές σε ποσοστό 72,3% (N = 81) απάντησαν διαφωνώ και μάλλον διαφωνώ.
- Τέλος, στην πρόταση «Η έλλειψη ψηφιακών δεξιοτήτων ΚΣ και φοιτητών αποτελεί εμπόδιο για τη μεταξύ τους αποτελεσματική επικοινωνία» οι φοιτητές σε ποσοστό 77,4% (N = 86) απάντησαν συμφωνώ και μάλλον συμφωνώ.

Πίνακας 2. Κατανομή απαντήσεων φοιτητών σε ερωτήσεις σχετικά με τις ψηφιακές τεχνολογίες στην επικοινωνία ΚΣ – φοιτητών

		Συμφωνώ	Μάλλον Συμφωνώ	Μάλλον Διαφωνώ	Διαφωνώ	Total
Η χρήση νέων τεχνολογιών πιο πολύ εμποδίζει, παρά διευκολύνει την αποτελεσματική επικοινωνία ΚΣ και φοιτητών.	Count	0	6	19	87	112
	Row N %	0,0%	5,4%	17,0%	77,7%	100,0%
Η χρήση νέων τεχνολογιών στην επικοινωνία δημιουργεί άγχος στους ΚΣ.	Count	0	17	55	40	112
	Row N %	0,0%	15,2%	49,1%	35,7%	100,0%
Οι ΚΣ διστάζουν να χρησιμοποιήσουν καινοτόμα ψηφιακά μέσα επικοινωνίας.	Count	2	21	50	39	112
	Row N %	1,8%	18,8%	44,6%	34,8%	100,0%
Οι φοιτητές διστάζουν να χρησιμοποιήσουν καινοτόμα ψηφιακά μέσα επικοινωνίας.	Count	4	27	52	29	112
	Row N %	3,6%	24,1%	46,4%	25,9%	100,0%
Η έλλειψη ψηφιακών δεξιοτήτων ΚΣ και φοιτητών αποτελεί εμπόδιο για τη μεταξύ τους αποτελεσματική επικοινωνία.	Count	44	42	17	8	111
	Row N %	39,6%	37,8%	15,3%	7,2%	100,0%

Οι ίδιες ερωτήσεις τέθηκαν και στο δείγμα των ΚΣ (Πίνακας 3):

- Στην πρόταση «Η χρήση νέων τεχνολογιών πιο πολύ εμποδίζει, παρά διευκολύνει την αποτελεσματική επικοινωνία ΚΣ και φοιτητών», οι ΚΣ σε ποσοστό 85% (N = 17) απάντησαν διαφωνώ και μάλλον διαφωνώ.
- Στην πρόταση «Η χρήση νέων τεχνολογιών στην επικοινωνία δημιουργεί άγχος στους ΚΣ» οι ΚΣ σε ποσοστό 75% (N = 15) απάντησαν μάλλον διαφωνώ και μάλλον συμφωνώ.
- Στην πρόταση «Οι ΚΣ διστάζουν να χρησιμοποιήσουν καινοτόμα ψηφιακά μέσα επικοινωνίας» οι ΚΣ σε ποσοστό 80% (N = 16) απάντησαν μάλλον διαφωνώ και μάλλον συμφωνώ.
- Στην πρόταση «Οι φοιτητές διστάζουν να χρησιμοποιήσουν καινοτόμα ψηφιακά μέσα επικοινωνίας» οι ΚΣ σε ποσοστό 90% (N = 19) απάντησαν μάλλον διαφωνώ και μάλλον συμφωνώ.
- Τέλος, στην πρόταση «Η έλλειψη ψηφιακών δεξιοτήτων ΚΣ και φοιτητών αποτελεί εμπόδιο για τη μεταξύ τους αποτελεσματική επικοινωνία» οι ΚΣ σε ποσοστό 75% (N = 15) απάντησαν συμφωνώ και μάλλον συμφωνώ.

Πίνακας 3.2 Κατανομή απαντήσεων ΚΣ σε ερωτήσεις σχετικά με τις ψηφιακές τεχνολογίες στην επικοινωνία ΚΣ-φοιτητών

		Συμφωνώ	Μάλλον Συμφωνώ	Μάλλον Διαφωνώ	Διαφωνώ	Total
Η χρήση νέων τεχνολογιών πιο πολύ εμποδίζει, παρά διευκολύνει την αποτελεσματική επικοινωνία ΚΣ και φοιτητών.	Count	2	1	6	11	20
	Row N %	10,0%	5,0%	30,0%	55,0%	100,0%
Η χρήση νέων τεχνολογιών στην επικοινωνία δημιουργεί άγχος στους ΚΣ.	Count	1	6	9	4	20
	Row N %	5,0%	30,0%	45,0%	20,0%	100,0%
Οι ΚΣ διστάζουν να χρησιμοποιήσουν καινοτόμα ψηφιακά μέσα επικοινωνίας.	Count	1	7	9	3	20
	Row N %	5,0%	35,0%	45,0%	15,0%	100,0%
Οι φοιτητές διστάζουν να χρησιμοποιήσουν καινοτόμα ψηφιακά μέσα επικοινωνίας.	Count	1	7	11	1	20
	Row N %	5,0%	35,0%	55,0%	5,0%	100,0%

Η έλλειψη ψηφιακών δεξιοτήτων ΚΣ και φοιτητών αποτελεί εμπόδιο για τη μεταξύ τους αποτελεσματική επικοινωνία.	Count	7	8	3	2	20
	Row N %	35,0%	40,0%	15,0%	10,0%	100,0%

Συνοψίζοντας, οι απόψεις φοιτητών και ΚΣ στις ερωτήσεις δε διαφέρουν πολύ. Ωστόσο, στις ερωτήσεις «Η χρήση νέων τεχνολογιών στην επικοινωνία δημιουργεί άγχος στους ΚΣ», «Οι ΚΣ διστάζουν να χρησιμοποιήσουν καινοτόμα ψηφιακά μέσα επικοινωνίας», «Οι φοιτητές διστάζουν να χρησιμοποιήσουν καινοτόμα ψηφιακά μέσα επικοινωνίας», οι ΚΣ εμφανίζουν και σημαντικά ποσοστά συμφωνίας, σε αντίθεση με τους φοιτητές.

Παράλληλα τέθηκαν στους φοιτητές πέντε ακόμα προτάσεις που αναζητούσαν τον βαθμό στον οποίο υπάρχουν ορισμένα εμπόδια στην ψηφιακή επικοινωνία ΚΣ και φοιτητών. Σύμφωνα με τον Πίνακα 4, για το εμπόδιο «Ανεπαρκής ανάπτυξη ψηφιακών δεξιοτήτων ΚΣ», οι φοιτητές σε ποσοστό 58% (N = 65) απάντησαν πως αυτό επηρεάζει σε μικρό βαθμό την επικοινωνία.

Για το εμπόδιο «Ανεπαρκής ανάπτυξη ψηφιακών δεξιοτήτων φοιτητών», οι φοιτητές σε ποσοστό 46,4% (N = 52) απάντησαν πως αυτό επηρεάζει σε μικρό βαθμό την επικοινωνία και σε ποσοστό 36,6% (N = 41) απάντησαν σε αρκετά μεγάλο βαθμό.

Για το εμπόδιο «Αρνητική στάση ΚΣ απέναντι στη χρήση ψηφιακών μέσων επικοινωνίας», οι φοιτητές σε ποσοστό 50% (N = 56) απάντησαν πως αυτό επηρεάζει σε μικρό βαθμό την επικοινωνία και σε ποσοστό 27,7% (N = 31) απάντησαν καθόλου.

Για το εμπόδιο «Αρνητική στάση φοιτητών απέναντι στη χρήση ψηφιακών μέσων επικοινωνίας», οι φοιτητές σε ποσοστό 42% (N = 47) απάντησαν πως αυτό επηρεάζει σε μικρό βαθμό την επικοινωνία και σε ποσοστό 25% (N = 28) απάντησαν σε αρκετά μεγάλο βαθμό.

Τέλος, για το εμπόδιο «Τεχνικές δυσκολίες (δυσκολίες στη σύνδεση, μειωμένη ταχύτητα διαδικτύου κλπ.)», οι φοιτητές σε ποσοστό 48,2% (N = 54) απάντησαν πως αυτό επηρεάζει σε αρκετά μεγάλο βαθμό την επικοινωνία και σε ποσοστό 33,9% (N = 38) απάντησαν σε πολύ μεγάλο βαθμό.

Πίνακας 4.3 Κατανομή απαντήσεων φοιτητών για τον βαθμό στον οποίο ορισμένα εμπόδια επηρεάζουν την ψηφιακή επικοινωνία ΚΣ και φοιτητών

		Σε πολύ μεγάλο βαθμό	Σε αρκετά μεγάλο βαθμό	Σε μικρό βαθμό	Καθόλου	Total
Ανεπαρκής ανάπτυξη ψηφιακών δεξιοτήτων ΚΣ	Count	9	22	65	16	112
	Row N %	8,0%	19,6%	58,0%	14,3%	100,0%
Ανεπαρκής ανάπτυξη ψηφιακών δεξιοτήτων φοιτητών	Count	9	41	52	10	112
	Row N %	8,0%	36,6%	46,4%	8,9%	100,0%
Αρνητική στάση ΚΣ απέναντι στη χρήση ψηφιακών μέσων επικοινωνίας	Count	7	18	56	31	112
	Row N %	6,3%	16,1%	50,0%	27,7%	100,0%
Αρνητική στάση φοιτητών απέναντι στη χρήση ψηφιακών μέσων επικοινωνίας	Count	13	28	47	24	112
	Row N %	11,6%	25,0%	42,0%	21,4%	100,0%
Τεχνικές δυσκολίες (δυσκολίες στη σύνδεση, μειωμένη ταχύτητα διαδικτύου κλπ.)	Count	38	54	20	0	112
	Row N %	33,9%	48,2%	17,9%	0,0%	100,0%

Οι ίδιες ερωτήσεις τέθηκαν και στους ΚΣ και οι απαντήσεις παρατίθενται στον Πίνακα 5. Για το εμπόδιο «Ανεπαρκής ανάπτυξη ψηφιακών δεξιοτήτων ΚΣ», οι ΚΣ σε ποσοστό 60% (N = 12) απάντησαν πως αυτό επηρεάζει σε μικρό βαθμό την επικοινωνία. Για το εμπόδιο «Ανεπαρκής ανάπτυξη ψηφιακών δεξιοτήτων φοιτητών», οι ΚΣ σε ποσοστό 55% (N = 22) απάντησαν πως αυτό επηρεάζει σε αρκετά μεγάλο βαθμό την επικοινωνία και σε ποσοστό 40% (N = 8) απάντησαν σε μικρό βαθμό. Για το εμπόδιο «Αρνητική στάση ΚΣ απέναντι στη χρήση ψηφιακών μέσων επικοινωνίας», οι ΚΣ σε ποσοστό 60% (N = 12) απάντησαν πως αυτό επηρεάζει σε μικρό βαθμό την επικοινωνία. Για το εμπόδιο «Αρνητική στάση φοιτητών απέναντι στη χρήση ψηφιακών μέσων επικοινωνίας», οι ΚΣ σε ποσοστό 55% (N = 11) απάντησαν πως αυτό επηρεάζει σε μικρό βαθμό την επικοινωνία και σε ποσοστό 20% (N = 4) απάντησαν σε αρκετά μεγάλο βαθμό. Τέλος, για το εμπόδιο «Τεχνικές δυσκολίες (δυσκολίες στη σύνδεση, μειωμένη ταχύτητα διαδικτύου κλπ.)», οι ΚΣ σε ποσοστό 45% (N = 9) απάντησαν πως αυτό επηρεάζει σε μικρό βαθμό την επικοινωνία και σε ποσοστό 25% (N = 5) απάντησαν σε πολύ μεγάλο βαθμό.

Πίνακας 5. Κατανομή απαντήσεων ΚΣ για τον βαθμό στον οποίο ορισμένα εμπόδια επηρεάζουν την ψηφιακή επικοινωνία ΚΣ και φοιτητών

		Σε πολύ μεγάλο βαθμό	Σε αρκετά μεγάλο βαθμό	Σε μικρό βαθμό	Καθόλου	Total
Ανεπαρκής ανάπτυξη ψηφιακών δεξιοτήτων ΚΣ	Count	1	7	12	0	20
	Row N %	5,0%	35,0%	60,0%	0,0%	100,0%
Ανεπαρκής ανάπτυξη ψηφιακών δεξιοτήτων φοιτητών	Count	1	11	8	0	20
	Row N %	5,0%	55,0%	40,0%	0,0%	100,0%
Αρνητική στάση ΚΣ απέναντι στη χρήση ψηφιακών μέσων επικοινωνίας	Count	2	3	12	3	20
	Row N %	10,0%	15,0%	60,0%	15,0%	100,0%
Αρνητική στάση φοιτητών απέναντι στη χρήση ψηφιακών μέσων επικοινωνίας	Count	2	4	11	3	20
	Row N %	10,0%	20,0%	55,0%	15,0%	100,0%
Τεχνικές δυσκολίες (δυσκολίες στη σύνδεση, μειωμένη ταχύτητα διαδικτύου κλπ.)	Count	5	5	9	1	20
	Row N %	25,0%	25,0%	45,0%	5,0%	100,0%

Η τελευταία ερώτηση αφορούσε τα σημαντικότερα εμπόδια στην αποτελεσματική ψηφιακή επικοινωνία ΚΣ και φοιτητών στο ΕΑΠ. Κατά τους φοιτητές, το σημαντικότερο εμπόδιο είναι οι τεχνικές δυσκολίες (83 φοιτητές), ενώ ακολουθεί η ανεπαρκής ανάπτυξη ψηφιακών δεξιοτήτων φοιτητών (43 φοιτητές) και η αρνητική στάση φοιτητών απέναντι στη χρήση ψηφιακών μέσων επικοινωνίας (26 φοιτητές) (Πίνακας 6).

Πίνακας 6. Κατανομή σημαντικότερων εμποδίων στην αποτελεσματική ψηφιακή επικοινωνία ΚΣ και φοιτητών στο ΕΑΠ σύμφωνα με τους φοιτητές

		Responses		
		N	Percent	Percent of Cases
Ποια είναι, κατά τη γνώμη σας, τα σημαντικότερα εμπόδια στην αποτελεσματική ψηφιακή επικοινωνία ΚΣ και φοιτητών στο ΕΑΠ;	Ανεπαρκής ανάπτυξη ψηφιακών δεξιοτήτων ΚΣ	21	11,5%	18,9%
	Ανεπαρκής ανάπτυξη ψηφιακών δεξιοτήτων φοιτητών	43	23,6%	38,7%
	Αρνητική στάση ΚΣ απέναντι στη χρήση ψηφιακών μέσων επικοινωνίας	9	4,9%	8,1%

	Αρνητική στάση φοιτητών απέναντι στη χρήση ψηφιακών μέσων επικοινωνίας	26	14,3%	23,4%
	Τεχνικές δυσκολίες (δυσκολίες στη σύνδεση, μειωμένη ταχύτητα διαδικτύου κλπ.)	83	45,6%	74,8%
Total		182	100,0%	164,0%

Τα σημαντικότερα εμπόδια εξετάστηκαν και από την πλευρά των ΚΣ. Σύμφωνα με τον Πίνακα 7, το σημαντικότερο εμπόδιο είναι οι τεχνικές δυσκολίες (10 ΚΣ), ενώ ακολουθεί η ανεπαρκής ανάπτυξη ψηφιακών δεξιοτήτων φοιτητών (9 ΚΣ) και η ανεπαρκής ανάπτυξη ψηφιακών δεξιοτήτων ΚΣ (7 ΚΣ).

Πίνακας 7. Κατανομή σημαντικότερων εμποδίων στην αποτελεσματική ψηφιακή επικοινωνία ΚΣ και φοιτητών στο ΕΑΠ σύμφωνα με τους ΚΣ

		Responses		Percent of Cases
		N	Percent	
Ποια είναι, κατά τη γνώμη σας, τα σημαντικότερα εμπόδια στην αποτελεσματική ψηφιακή επικοινωνία ΚΣ και φοιτητών στο ΕΑΠ; ^a	Ανεπαρκής ανάπτυξη ψηφιακών δεξιοτήτων ΚΣ	7	20,6%	35,0%
	Ανεπαρκής ανάπτυξη ψηφιακών δεξιοτήτων φοιτητών	9	26,5%	45,0%
	Αρνητική στάση ΚΣ απέναντι στη χρήση ψηφιακών μέσων επικοινωνίας	5	14,7%	25,0%
	Αρνητική στάση φοιτητών απέναντι στη χρήση ψηφιακών μέσων επικοινωνίας	3	8,8%	15,0%
	Τεχνικές δυσκολίες (δυσκολίες στη σύνδεση, μειωμένη ταχύτητα διαδικτύου κλπ.)	10	29,4%	50,0%
Total		34	100,0%	170,0%

Συμπεράσματα

Σκοπός της παρούσας εργασίας ήταν να διερευνηθούν οι αντιλήψεις φοιτητών και ΚΣ του μεταπτυχιακού προγράμματος «Επιστήμες της Αγωγής» του ΕΑΠ αναφορικά με τη χρησιμότητα της ανάπτυξης των ψηφιακών δεξιοτήτων τους στο πλαίσιο μιας αποτελεσματικής επικοινωνίας τους.

Διαπιστώνεται πως τόσο οι φοιτητές όσο και οι ΚΣ δε θεωρούν τη χρήση νέων τεχνολογιών εμπόδιο για την αποτελεσματική επικοινωνία τους και δε διστάζουν να χρησιμοποιούν ψηφιακά μέσα επικοινωνίας. Παράλληλα, δεν πιστεύουν ότι η χρήση τους προκαλεί άγχος στον διδάσκοντα. Τα αποτελέσματα αυτά έρχονται σε αντίθεση με τα αντίστοιχα παλαιότερων ξένων μελετών, σύμφωνα με τα οποία η χρήση της τεχνολογίας στην επικοινωνία εκπαιδευτή και εκπαιδευομένων (Bingimlas, 2009; Bron & Schemmann, 2003; Volery & Lord, 2000), αλλά και το άγχος των εκπαιδευτών από τη χρήση τους (AlFudail & Mellar, 2008; Syvänen et al., 2016) αποτελούν σοβαρά εμπόδια στην επικοινωνία. Από την άλλη πλευρά, βέβαια, συμφωνούν με τα ευρήματα ελληνικών σχετικών ερευνών που είναι ενθαρρυντικά για τη χρήση ψηφιακών μέσων επικοινωνίας (Μηλιωρίτσας & Γεωργιάδη, 2010· Παπαδοπούλου & Παυλή- Κορρέ, 2015· Τζώτζου & Μπιγιάκη, 2013).

Επίσης, σύμφωνα με τις απόψεις φοιτητών και ΚΣ στην παρούσα έρευνα, η έλλειψη ψηφιακών δεξιοτήτων μπορεί να αποτελέσει σοβαρό εμπόδιο στη μεταξύ τους επικοινωνία. Συγκεκριμένα, και οι δύο ομάδες προβάλλουν την ανεπαρκή ανάπτυξη ψηφιακών δεξιοτήτων κυρίως των φοιτητών ως σημαντικότερο εμπόδιο για την αποτελεσματική επικοινωνία τους. Επιπλέον, οι φοιτητές αναφέρουν την αρνητική στάση των ίδιων απέναντι στη χρήση ψηφιακών μέσων, ενώ οι ΚΣ την ανεπαρκή ανάπτυξη ψηφιακών δεξιοτήτων τους. Οι απόψεις αυτές επαληθεύονται και από τα αποτελέσματα αντίστοιχων ερευνών (Angelaki & Mavroidis, 2013; Bonk et al., 2002; Κουστουράκης κ.συν., 2017; Zygouris & Mavroidis, 2011).

Το εμπόδιο, όμως, που αναδείχθηκε και από τις δύο πλευρές ως κυριότερο στο ΕΑΠ είναι οι τεχνικές δυσκολίες. Τα ευρήματα αυτά συνάδουν με αυτά άλλων σχετικών ερευνών που προβάλλουν τις τεχνικές δυσκολίες ως σοβαρό ανασταλτικό παράγοντα για την αποτελεσματική επικοινωνία διδάσκοντα-διδασκόμενου (Bonk e al., 2002; Demirbilek, 2009; Παπαδοπούλου & Παυλή-Κορρέ, 2015; Sanders & Guyer, 2001).

Συμπερασματικά, τα αποτελέσματα της παρούσας έρευνας παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον, αφού επαληθεύονται σε μεγάλο βαθμό και από τη βιβλιογραφική ανασκόπηση. Μάλιστα, θα μπορούσε κανείς να πει ότι είναι ακόμη πιο αισιόδοξα και ενθαρρυντικά από αυτά παλιότερων ερευνών σχετικά με τη χρήση ψηφιακών μέσων και την ανάπτυξη ψηφιακών δεξιοτήτων διδασκόντων και διδασκόμενων για την αποτελεσματική επικοινωνία τους στην εκπαίδευση ενηλίκων. Σε γενικές γραμμές, διαπιστώνεται επαρκής ανάπτυξη ψηφιακών δεξιοτήτων και εξοικείωση με τα ψηφιακά μέσα επικοινωνίας και ιδιαίτερα από την πλευρά των ΚΣ, γεγονός που παλαιότερα δεν ίσχυε. Επίσης, φοιτητές και ΚΣ είναι ικανοποιημένοι από την μεταξύ τους επικοινωνία και θεωρούν την ανάπτυξη των ψηφιακών δεξιοτήτων τους σημαντικό παράγοντα για αυτήν. Ωστόσο, στην Ελλάδα δεν είναι πολλές οι έρευνες που έχουν καταπιαστεί με το εν λόγω ζήτημα και συνεπώς, χρειάζεται περαιτέρω διερεύνησή του.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Al-Fudail, M., & Mellar, H. (2008). Investigating teacher stress when using technology. *Computers & Education, 51*(3), 1103-1110.
- Angelaki, C., & Mavroidis, I. (2013). Communication and social presence: The impact on adult learners' emotions in distance learning. *European Journal of Open, Distance and E-learning, 16*(1), 78-93.
- Βαγγελάτος, Α., & Παναγιωτόπουλος, Γ. (2017). Ανοιχτοί Εκπαιδευτικοί Πόροι και Εκπαίδευση Ενηλίκων: τι μας διδάσκει η μέχρι σήμερα πρακτική, τι πρέπει να προσέξουμε για το μέλλον. *Διεθνές Συνέδριο για την Ανοικτή & εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση, 9*(4A), 97-105.
- Bacsich, P. (2015). Quality Agencies in Europe and their approach to e-learning and open learning.
https://www.academia.edu/13020383/Quality_Agencies_in_Europe_and_their_approach_to_e-learning_and_open_learning
- Βαϊκούση, Δ. (2008). Αρχές επικοινωνίας. Στο: Α. Κόκκος (Επιμ.), *Εισαγωγή στην εκπαίδευση ενηλίκων, Εκπαιδευτικές μέθοδοι – Ομάδα εκπαιδευομένων* (τομ. Δ, σελ. 199-219). Πάτρα: ΕΑΠ.
- Bawden, D. (2001). Information and digital literacies: a review of concepts. *Journal of Documentation, 57*(2), 218-259.
- Bingimlas, K. A. (2009). Barriers to the successful integration of ICT in teaching and learning environments: A review of the literature. *Eurasia Journal of Mathematics, Science & Technology Education, 5*(3).
- Bonk, C. J., Olson, T. M., Wisner, R. A., & Orvis, K. L. (2002). Learning from focus groups: An examination of blended learning. *International Journal of E-Learning & Distance Education/Revue internationale du e-learning et la formation à distance, 17*(3), 97-118.
- Bron, A., & Schemmann, M. (2003). *Knowledge society, information society and adult education. Trends, Issues, Challenges*, Munster: LIT Verlag.
- Collins, A., & Halverson, R. (2010). The second educational revolution: Rethinking education in the age of technology. *Journal of Computer Assisted Learning, 26*(1), 18-27.
- Creswell, J. (2016). *Έρευνα στην εκπαίδευση. Σχεδιασμός, διεξαγωγή και αξιολόγηση της ποσοτικής και ποιοτικής έρευνας*. Αθήνα: ΙΩΝ.
- Dearing, R. (1997) *Higher Education in the Learning Society. Report of the National Committee of Enquiry into Higher Education*. London: HMSO.

- Demirbilek, M. (2009). Exploring the status of ICT use in adult education: Perspectives from eight European countries— reflections, insights, and challenges. *International Journal of Education and Development Using ICT*, 5(3).
- De Paepe, L., Zhu, C., & Depryck, K. (2018). Online Dutch L2 learning in adult education: educators' and providers' viewpoints on needs, advantages and disadvantages. *Open Learning: The Journal of Open, Distance and e-Learning*, 33(1), 18-33.
- Eshet-Alkalai, Y. (2004). Digital Literacy: A Conceptual Framework for Survival Skills in the Digital Era. *Journal of Educational Multimedia and Hypermedia*, 13(1), 93-106.
- Ferraris, M., Manca, S., Persico, D., & Sarti, L. (2000). Managing the change from face-to-face to distance training for SMEs. *Computers & Education*, 34(2), 77-91.
- Fisser, P. (2001). *Using information and communication technology*. Unpublished doctoral dissertation. University of Twente: Enschede.
- Ζησίμου, Ε. Χ., Νιώρας, Α. Η., & Καλοβρέκτης, Κ. Ι. (2019). Η αξιοποίηση των μέσων κοινωνικής δικτύωσης στην ΑεξΑΕ στην Ελλάδα. *Εκπαίδευση, Δια Βίου Μάθηση, Έρευνα και Τεχνολογική Ανάπτυξη, Καινοτομία και Οικονομία*, 2, 132-139.
- Gilster, P. (1997). *Digital literacy*. New York: John Wiley.
- Karanikola, Z., & Panagiotopoulos G. (2018a). International Organizations Policies and New Era of Work: Education in What Skills? *International Journal of Learning and Development*, 8 (4), 79-88.
- Karanikola, Z., & Panagiotopoulos, G. (2018b). 4th Industrial revolution: the challenge of changing human resources skills. *European Journal of Training and Development*, 5(3), 1-7.
- Kelsey, K. D., & D'souza, A. (2004). Student motivation for learning at a distance: Does interaction matter. *Online Journal of Distance Learning Administration*, 7(2), 1-10.
- Κουστουράκης, Γ. Σ., Παναγιωτακόπουλος, Χ. Θ., & Λιακοπούλου, Φ. (2017). Ο "λόγος" μελών ΔΕΠ του ΕΑΠ για την παροχή εξ αποστάσεως εκπαίδευσης με τη χρήση των MOOCs: Παιδαγωγικοί ρόλοι και αλληλεπίδραση μεταξύ διδάσκοντα-διδασκόμενων. *Διεθνές Συνέδριο για την Ανοικτή & εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση*, 9(1Α), 1-15.
- Lindeman, E. C. (2015). *The meaning of adult education*. Ravenio Books.
- Lionarakis, A., Papadimitriou, S. T., Hartofylaka, A., Aggeli, A., & Tzilou, G. (2018). Η συμβολή των ψηφιακών εργαλείων στην υποστήριξη της μαθησιακής πορείας των φοιτητών/φοιτητριών της εξΑΕ: Μέρος Α: Χρήση ψηφιακών εργαλείων για τη δημιουργία ψηφιακού εκπαιδευτικού υλικού. *Ανοικτή Εκπαίδευση: το περιοδικό για την Ανοικτή και εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση και την Εκπαιδευτική Τεχνολογία*, 14(1), 104-117.

- Martin, A. (2008). Digital literacy and the “digital society”. In C. Lankshear and M. Knobel (Eds.), *Digital Literacies—Concepts, Policies and Practices*, (pp. 151-176). New York: Peter Lang.
- Ματσατσίνης, Ν.Φ., & Κρασαδάκη, Ε. (2006). *Νέες Τεχνολογίες, δεξιότητες και συναφή επαγγέλματα*.
https://www.researchgate.net/profile/Evangelia_Krassadaki/publication/237078716_New_Technologies_Skills_and_Related_job_positions_paper_in_Greek/links/00b4951b5aff86795000000.pdf
- Μηλιωρίτσας, Ε., & Γεωργιάδη, Ε. (2010). Επίδραση της τηλεδιάσκεψης στη μαθησιακή διαδικασία του ΕΑΠ Απόψεις φοιτητών και ΣΕΠ των ΘΕ ΕΚΠ 65–ΕΚΕ 50. *Ανοικτή Εκπαίδευση: το περιοδικό για την Ανοικτή και εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση και την Εκπαιδευτική Τεχνολογία*, 6(1, 2), 152-167.
- Μέγγου, Μ. Ε., & Καλογιαννάκης, Μ. (2018). Η συμβολή του ηλεκτρονικού ταχυδρομείου στην επικοινωνία και συνεργασία φοιτητών και Καθηγητή Συμβούλου στην Ανοικτή και εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση. *Ανοικτή Εκπαίδευση: το περιοδικό για την Ανοικτή και εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση και την Εκπαιδευτική Τεχνολογία*, 14(1), 22-38.
- OECD. (2013). *OECD skills outlook 2013: First results from the survey of adult skills*. Paris: OECD.
- Παπαδοπούλου, Ε. Α., & Παυλή- Κορρέ, Μ. (2015, Οκτώβριος). *Διερεύνηση της επικοινωνίας εκπαιδευτή - εκπαιδευομένων στα Ηλεκτρονικά Κέντρα Διά Βίου Μάθησης (e-KΔΒΜ)*. Ανακοίνωση στο 1^ο Πανελλήνιο Συνέδριο για την Προώθηση της Εκπαιδευτικής Καινοτομίας, Λάρισα.
- Πολύδωρος, Γ. (2015). Οι ΤΠΕ και η επίδραση τους στις Μεταγνωστικές δεξιότητες και στα Μαθησιακά στυλ. *Διεθνές Συνέδριο για την Ανοικτή & εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση*, 8(2Α).
- Phipps, S. T., Prieto, L. C., & Ndinguri, E. N. (2013). Teaching an old dog new tricks: Investigating how age, ability, and self efficacy influence intentions to learn and learning among participants in adult education. *Academy of Educational Leadership Journal*, 17(1), 13.
- Sanders, W. R. (2001). *Commanders' survey: Armor captains' career course (distance learning)*. US Army Research Institute for the Behavioral and Social Sciences.
- Syvänen, A., Mäkinieniemi, J. P., Syrjä, S., Heikkilä-Tammi, K., & Viteli, J. (2016, November). When does the educational use of ICT become a source of technostress for Finnish teachers?. In *Seminar. Net*, 12 (2).
- Τζώτζου, Μ., & Μπιγιάκη, Ν. (2013). Διερεύνηση των απόψεων φοιτητών του ΜΠΣ ‘Σπουδές στην Εκπαίδευση’ για την εξ αποστάσεως εξατομικευμένη μάθηση του ΕΑΠ-Μία μελέτη περίπτωσης. *Ανοικτή Εκπαίδευση: το περιοδικό για την Ανοικτή και εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση και την Εκπαιδευτική Τεχνολογία*, 9(1), 75-93.

- Τζώτζου, Μ., & Τουραμπέλης, Μ. (2015). Συστήματα Εξατομικευμένης Ηλεκτρονικής Μάθησης μέσω των ΤΠΕ στην Εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση. *1ο Πανελλήνιο Επιστημονικό Συνέδριο ΙΑΚΕ «Το σύγχρονο σχολείο μέσα από το πρίσμα των ανθρωπιστικών και κοινωνικών επιστημών: Από τη θεωρία στην καθημερινή πρακτική»*, 2, 249-259.
- Van Deursen, A.J.A.M., & Van Dijk, J.A.G.M. (2009). Improving digital skills for the use of online public information and services. *Government Information Quarterly*, 26, 333-340.
- Volery, T., & Lord, D. (2000). Critical success factors in online education. *International Journal of Educational Management*, 14(5), 216-223.
- Φιλίνης, Κ. (2019). Η πόλωση της εργασίας στην Ελλάδα: Μία τομεακή ανάλυση. *Εκπαίδευση, Δια Βίου Μάθηση, Έρευνα και Τεχνολογική Ανάπτυξη, Καινοτομία και Οικονομία*, 2, 656-665.
- Zygouris, F., & Mavroidis, I. (2011). Η επικοινωνία διδάσκοντα και διδασκόμενων στην εξ αποστάσεως εκπαίδευση. Μελέτη περίπτωσης στο Πρόγραμμα Εκπαίδευσης Εκπαιδευτών του Κ.Ε.Ε.ΕΝ.ΑΠ. *Ανοικτή Εκπαίδευση: το περιοδικό για την Ανοικτή και εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση και την Εκπαιδευτική Τεχνολογία*, 7(1), 69-86.